

CZÉTÁNY GYÖRGY

I mint Idea

DELEUZE ÉS A PROBLEMATIKUS IDEA

Az idea deleuze-i fogalmát a következőkben elsősorban a *Différence et répétition* alapján tárgyalom. Az ideát első megközelítésben a gondolkodás problémájaként határozhatjuk meg. Az idea Deleuze-nél nem a probléma megoldása, hanem maga a probléma. A gondolkodás hajlamos arra, hogy a problémát az előfeltételezett megoldásból vezesse le, és így magát a problémát is előre adottnak tekintse, melyet ezáltal a megoldás teljes egészében megszüntet (mint az iskolai feladatok esetében). Ezzel szemben a valódi probléma feltételeit a mindenkori eljövő esemény konstituálja, ami mindig új, egyedi megoldást igényel. A gondolkodás nem a megoldás keresésével kezdődik, hanem a probléma feltételeinek meghatározásával. Az alárendeltségi viszony épp abban nyilvánul meg, hogy más határozza meg számunkra a problémát és a megoldás lehetséges irányait. A probléma feltételeit nekünk kell az esemény alapján meghatároznunk, azaz megkonstruálnunk oly módon, hogy a probléma általa megoldhatóvá váljon. A gondolkodásnak nem a megoldás helyességére, hanem a probléma relevanciájára és jól formáltságára kell rákérdeznie. Minden probléma olyan megoldást nyer, amelyet érdekel, ti. a meghatározás feltételeitől, a megfogalmazás eszközeitől és megközelítésmódjától függő megoldást. A probléma meghatározása, konstrukciója szab irányt a megoldás elemeiként szolgáló állítások kialakításának. (DR, 204; B, 12–19) A problémát az állításból eredtető illúzió szerint minden állításból a kifejezés megváltoztatásával létrehozható probléma („Vajon a kétlábú szárazföldi állat az ember definíciója, vagy nem?”, „Scott a Waverley szerzője?”). Ez esetben azonban a probléma nem több függesztett kijelentésnél. A valódi probléma esetében viszont az állítás az azt generáló probléma szerint kapja meg értelmét. Az állítás egy problémára adott válasz, amely mindig a problémán belül találja meg helyét és igazságértékét.

Deleuze Platón nyomán a problémák és kérdések művészetét dialektikaként határozza meg. A platóni dialektika különbségek sorozatának létrehozása felosztás által. A probléma megoldása a problematikus felosztásokat megalapozó elvhez, a magánvaló ideához való eljutás. A dialektika ezáltal, bár a különbséget problematizálja, ugyanakkor e különbséget alárendeli a magánvaló idea azonosságának. (DR, 82–88; 91–92) A dialektika feladata Arisztotelésznél is annak megmutatása, hogyan tegyünk fel egy kérdést érvényes módon. Ám Arisztotelész a problémát aláveti a lehetséges megoldásoknak azáltal, hogy állításokból vezeti le azt.¹ Márpedig a dialektika feladata nem a probléma megoldásában, hanem a probléma meghatározásában van.

¹ Deleuze idézi Arisztotelész *Topikáját* (101b, 30–35): „A probléma és az állítás csak formájában különbözik egymástól. Mert ha például így tesszük fel a kérdést: 'Ugyebár a földön járó kétlábú élőlény az ember meghatározása?', vagy pedig így: 'Ugyebár az élőlény az ember neme?', – így egy tétel jön létre. De ha így kérdezzük: 'Vajon a földön járó kétlábú meghatározása-e az embernek, vagy nem?', vagy pedig így: 'Vajon az élőlény az ember neme, vagy nem?', – így probléma keletkezik. S ha-

[E]zért van az, hogy ahányszor a dialektika 'elfelejtkezik' bensőséges viszonyáról a problémákkal mint Ideákkal, ahányszor megelégszik azzal, hogy a problémákkal az állításokat utánozza, a negatív hatalma alá esvén elveszíti igazi erejét, és a *problematikus* ideális objektivitása helyébe szükségképp a szemben álló, ellentétes, vagy ellentmondó állítások egyszerű ütközését helyettesíti. Ez a hosszú torzulás magával a dialektikával kezdődik, és szélsőséges formáját a hegelianizmusban éri el. (DR, 213)

Kant transzcendentális dialektikája ezzel szemben magának a problémának, az idea problematikusságának a meghatározásával foglalkozik. Az ész ideái jelentik azt a tapasztalaton túli fókuszpontot vagy mindent átfogó horizontot, amely az értelem egyes tárgyakra vonatkozó, elkülönített kutatásait egy megoldás felé vezeti, ám maguknak az ideáknak nincs megoldásuk. A problematikus ideák csak az értelem fogalmi tekintetében használhatók legitim módon, másrészt viszont az értelem fogalmainak szisztematikus egységét az ideák alapozzák meg. Azonban Kant megmaradt a problematikus ideának mint feltételnek a felfogásánál és nem jutott el genetikus meghatározásához. (DR, 218–221) Ahhoz, hogy ehhez a meghatározáshoz eljussunk, először is a szavak és a dolgok viszonyát kell tisztáznunk.

A probléma az állításban az állítás értelmeként vagy jelentéseként fejeződik ki. A modern logika a jelentést és a jelöltet az állítás kifejezésének két szemantikai értékeként nevezi meg. Egy kifejezés jelentése eszerint nem más, mint helyes használatának, a jelölés eredményes módjának szabálya, vagyis azon feltételek összessége, melyek mellett az állítás igaz lehet. Igazságértékét – avagy faktuális értékét – a jelölt (fizikai, pszichikai, nyelvhasználati) tények határozzák meg. A jelentés tehát oly módon alapozza meg az állítás igazságát, hogy semleges marad vele szemben: az értelmes állítás hamis is lehet. Az igazságérték független annak feltételeitől; a feltételek pusztán az igazság lehetőségfeltételei. Ezzel szemben Deleuze-nél a jelentés az igazság valóságos feltétele, genezise. Az igazság nem adekváció, hanem produkció eredménye. „A probléma szívében jön létre az igazság genezise, az igaz létrehozása a gondolatban.” (DR, 210) A jelölt tény nem valami külső a jelentéshez képest. A tény a kontextusba illeszkedő jelentés által kapja meg értelmét. Az állítás és a jelölt viszonya a jelentés egységében konstituálódik. A jelentés tehát nem vezethető vissza a jelöltre, ám éppígy nem vezethető vissza a beszélő megélt állapotára sem. A jelentés magában a problémában lokalizálható, melynek megoldási kísérlete az állítás. A jelentés az állítás által kifejezett esemény, mely nem létezik a kifejezésen kívül: „a vádlott bűnös” (LS, 33) állítás értelme a vádlott bűnössé válásának eseménye. Az állítás nem re-prezentálja egy tényállás vagy állapot prezenciáját, hanem kifejezi magába foglalt értelmét. Ugyanakkor az értelem nem azonos a jelölttel. Az állítás magában foglalja, előfeltételezi az állítás értelmét, de nem képes jelölni azt, hiszen az állítás a jelöltet jelöli, nem annak jelentését. Az állítás értelme, a kifejezett így virtuális marad a kifejezésben. Az állítás értelme ugyanakkor jelölhető egy másik állítás által, amely ugyancsak képtelen jelölni saját értelmét. Az állítás és annak értelme viszonyában tehát egy végtelen regresszus adódik. Ez az értelem paradoxona: az, hogy nem tud önmagával azonossá válni. A kifejezés a kifejezettet virtuálisan foglalja magába.

sonlóképp áll a helyzet a többi esetben is. Érthető tehát, hogy számszerűen ugyanannyi probléma van, mint állítás. Tudniillik minden állításból problémát csinálhatunk, ha a formát megváltoztatjuk.” (DR, 204–205).

Mi a kapcsolat a jelölt tényállás vagy állapot és az állítás jelentése, a test és az értelem között? Ennek megértéséhez a *Logique du sens* mentén a sztoikus filozófia felé kell fordulnunk. A sztoikusok különbséget tesznek testi és testetlen létezők, *szomata* és *aszomata* között. Tes-ti létezőnek tekinthető minden, ami kauzálisan meghatározott. Minden test oka más testnek, irreverzibilis viszonyukat a végzet határozza meg az örök jelenben. Az ok hatása maga azon-ban testetlen esemény, egy olyan logikai attribútum, melynek nincs jelenléte, csak fennállása, inherenciája. Ez a *lektion*, a szó jelentése vagy értelme.² Az értelem nem az állítás attribútuma, nem a szubjektumnak tulajdonított predikátum (a vádlott bűnössége), de nem is egy testi minőség, hanem a test testetlen attribútuma, vagy testetlen alakulása, átváltozása, melyet a főnévi igenév fejez ki: „a vádlott bűnös” állítás értelme a vádlott bűnössé válása. Az infinitívus az sem személyhez, sem számhoz, sem időhöz nem kötött (tehát testhez nem köthető), meghatározatlan, tiszta eseményt, az alakulást fejezi ki.³ Az értelem tehát egyrészt az állítás által kifejezett értelem, másrészt a test testetlen attribútuma. Az értelem-esemény a szavak és a dolgok közötti kapocs: az esemény a nyelvben szubzisztál, de a dolgokban történik. (LS, 47) Az értelem kifejezésének eseménye az, amit Austin beszédaktusnak nevez. Deleuze ér-telmezésében a beszédaktus nem reprezentál vagy referál, hanem illokúciós ereje révén be-avatkozik azáltal, hogy egy testnek egy testetlen attribútumot tulajdonít, amely megváltoz-tatja magát a testet – nem minőségében, hanem hatásában, hatóképességében. A referencia tényeinek pragmatikája nem külsődleges az állítás szemantikájához képest. A jelentés nem pusztán szemantikai, hanem pragmatikai probléma. Két sík egymásba fonódásáról van tehát szó: az egyik az egymásra ható testeké (a tulajdon teste, az áldozat teste, a vádlott teste, a bí-ró teste; mind meghatározott hatóképességet, illetve más testekkel való meghatározott kap-csolódási módokat tartalmaznak), a másik a testeknek tulajdonított testetlen alakulásoké (a vádlott átváltozása elítélte a bíró ítélete alapján, és ezáltal hatóképességének megváltozá-sa). Az állítás értelme az állítás által jelölt aktuális tényállás vagy állapot valóságos-virtuális feltételét képezi.⁴

Az értelem nemcsak virtuális, hanem egyszersmind ideális: az állítás értelme az általa ki-fejezett problematikus idea. Deleuze az idea új fogalmát vezeti be, melyet összeköt a problé-

² LS, 13. A testek közötti kauzális viszonyok leírásához Deleuze nem a sztoikus, hanem az epikureus filozófiát hívja segítségül. Míg a sztoikusoknál a testi okok egységet alkotnak, addig az epikureusok által definiált anyag különböző oksági sorai egymástól függetlenek és végtelenbe futók maradnak. Deleuze az epikureus fizikával párosítja a sztoikus nyelvfilozófiát.

³ Amennyiben az ige eleve névszóhoz (főnévhez, melléknévhez) kötötten, *verbum finitum*ként jelent-kezik, önmagában hiányt és kellést testesít meg (tudniillik a névszó hiányát és kellését). Ezzel szemben az ige mint infinitívus az alakulás többleteként adódik, a névszóhoz kötött ige pedig ennek aktualizálódását jelenti. Ingarden leírásában „[a] tiszta történésként való kibontakozás a *verbum finitum* lényegi teljesítménye.” Ugyanakkor az izolált *verbum finitum* („ír”) kiegészítést igénylő jelentéssel bír. „Csak *követelmény*, a tevékenység-hordozóra itt mint követelményre történik az utalás. [...] Ez a tényező itt – *izolált* ige esetében – *mindig* variábilis és potenciális, a tevékenység végrehajtóját meghatározatlanul hagyja, s úgyszólván nem éri el.” Roman Ingarden, *Az irodalmi mű-alkotás*, ford. Bonyhai Gábor, Gondolat, Bp., 1977, 86-90. A *verbum finitum* potencialításával, amely a névszó hiányát fejezi ki, Deleuze az infinitívusznak az alakulás többletét kifejező virtualitását helyezi szembe.

⁴ MP, 102. Az aktualizáció során az értelem rögzülése denotációként (az a partikuláris ember a bű-nös), megnyilatkozásként (az én ítéletem), illetve szignifikációként (a bűnös szó általános szótári jelentése) megy végbe. LS, 22-35.

ma fogalmával: az idea lényegileg problematikus. Mit jelent ez? *A tiszta ész kritikája* szerint a tapasztalati műveletek egységének feltételei az ész problematikus ideái. Mivel a tapasztalat egységét szabályozó transzcendentális idea nem jeleníthető meg képszerűen, ezért az idea „bármiféle megoldást nélkülöző *probléma* marad.”⁵ Ez viszont azt is jelenti, hogy e probléma nem szüntethető meg semmilyen megoldás által. Sőt, az ész problematikus ideái az értelmi meghatározások nélkülözhetetlen feltételeit alkotják mint a tapasztalaton túlnyúló fókuszpontok vagy mindent átfogó horizontok, melyek a meghatározásoknak szisztematikus egységet adnak.⁶ Magának az ideának a meghatározása viszont transzcendentális illúziót eredményez. Deleuze-nél azonban a problematikus idea meghatározása nem a tapasztalatot áthágó idea, hanem az a transzcendentális mező, amelyen maga a tapasztalat aktualizálódik. Az értelmet nem szabályozó, hanem konstituáló transzcendentális idea nem más, mint az értelmet aktualizáló transzcendentális mező.

A problematikus idea deleuze-i fogalmának legközelebbi rokona nem annyira Kant problematikus ideája, mint inkább a spinozai adekvát idea. Az adekvát idea, szemben az inadekvát ideával, nem egy jelenlévő testet reprezentál, hanem hatóképességet, vagyis intenzív mennyiségi különbséget fejez ki; nem egy tudat ideája, hanem épp a tudat az egymással reciprok differenciális viszonyt alkotó ideák konstitúciója. A problematikus idea és a megoldás viszonyára a hőmérséklet mérése mutathat példát. Ez esetben a problémát a heterogén intenzív mennyiségi különbségek viszonyát kifejező hő jelenti, míg a megoldást az e különbségeket elfedő, homogén extenzív mennyiséget megjelenítő mérés adja. A hőmérséklet mennyiségekre osztható, de nem fejezhető ki két fele akkora hőmérséklet összegeként, mivel azok természetükben különböznek tőle – intenzív mennyiség. Ezzel szemben a hőmérő higanyszálának hossza mennyiségekre osztható, és kifejezhető két fele akkora hossz összegeként – extenzív mennyiség. Az utóbbi úgy reprezentálja az előbbi, úgy oldja meg a hő mennyiségének problémáját, hogy elfedi annak intenzív jellegét. A problematikus idea felfogható egy olyan, differenciális elemek közötti reciprok kapcsolódásokat tartalmazó virtuális komplexumként, amely a különféle téridő-viszonyokban és a megoldási esetek különböző meghatározásaiban aktualizálódik. (DR, 237) Így például a tenger ideája a *petites perceptions* változó differenciális viszonyaiként gyakorol hatást, amely a hullámok mozgásában válik extenzívvé. Úszni tanulni annyi, mint megfeleltetni a test szingularitásait a tenger ideájának szingularitásaival, ami egy új problematikus ideát eredményez. Másik példa: „A szín ideája olyan, mint a fehér fény, amely az összes szín genetikus elemét és viszonyát összefogja [*perpliquer*], de különféle színekben aktualizálódik, azok megfelelő tereivel.” (DR, 266–267). A virtualitások koegzisztensek, egy ideális „*réservoir*”-t vagy repertoárt képeznek, de csak a kiválasztásnak megfelelő irányokban aktualizálódnak. A virtuális valós anélkül, hogy aktuális lenne és ideális anélkül, hogy absztrakt lenne. Az idea univerzális szintézise az intenzív viszonyok és fokozataik reciprok függése, „a különbség ideális (*idéelle*) szintézise”, a *tiszta gondolat* konnektív szintézise (DR, 224). Ebben az értelemben kell különbséget tenni – szemben a karteziánus logikával – egy idea világossága és elkülönítettsége között: minél világosabb (konkrétabb) egy idea, annál zavarosabb (annál több kapcsolódásból áll), és minél elkülönítettebb (minél kevesebb konnektiót tartalmaz), annál homályosabb (absztraktabb). Nem létezik teljesen tudatosított problematikus idea – az idea mindig tartalmaz tudattalan szingularitásokat. A problema-

⁵ Immanuel Kant, *A tiszta ész kritikája*, ford. Kis János, Atlantisz, Bp., 2004, 321; DR, 218.

⁶ Lásd a fókuszpontról Kant 2004, 517; a horizontról DR, 528.

tikus idea meghatározza a tudatosság küszöbét, amely felett a cselekedetek tudatos módon hozzáigazíthatók a feltételekhez, és amely alatt a tanulás tudattalan módon történik. Az úszás tevékenysége (DR, 214) mint a problematikus idea megoldása aktualizálódik. A szokás általánossága mögött minden esetben a tanulás szinguláris folyamatait találjuk. A tanulás nem a parton az úszómesterhez való hasonulással elsajátított mechanizmus, az azonosság ismétlése, hanem a test szingularitásainak a tenger szingularitásaival való összehangolása hullámról hullámra, a különbség ismétlése. A tudás a megoldásokat lehetővé tevő általános szabály birtoklása, míg a tanulás az egyedi problémával való szembenézés (DR, 38). Az idea nem a megismerés fogalmaként, hanem a végtelen tanulás és kísérletezés nagyrészt tudattalan folyamatának problémájaként érthető meg.⁷

Mit jelent gondolkodni? A problematikus idea egy intenzív találkozásnak, egyenlőtlen erők vagy affektumok véletlenszerű találkozásának az eredménye. A találkozás kényszert gyakorol a problémával szembesülő gondolkodásra. Ahogy arra Proust rámutat, a gondolkodás eredete nem az igazság természetes vágya vagy szeretete, hanem a gondolkodáson erőszakot tévő, azt kikényszerítő véletlen.⁸ Deleuze, Nietzsche és Lucretius nyomán, a véletlent nem egy külső hatás esetleges megnyilvánulásaként, hanem immanens struktúraként határozza meg. E véletlen fosztja meg jelként a gondolkodást nyugalmától, hogy az igazság kutatására ösztönözze. A féltékeny embert a szeretett lény egy elejtett hazugsága kényszeríti az igazság kifürkészésére. A kényszer a kérdés imperatívuszában fejeződik ki („Mit hallgat el?”). Ennek, azaz önmagának engedelmességgel igyekszik az igazságot kutató gondolkodás kibontani a rajta erőszakot tévő jel értelmét.⁹ A gondolkodás indítéka tehát a kényszer és a véletlen kettős alakzata.¹⁰

A kérdés imperatívusza, azáltal, hogy a megoldásra törekvő kísérletezésre készíti a gondolkodást, egyszersmind strukturálja a problematikus ideát. A kérdés nem más, mint a problematikus idea bizonyos irányokban mozgó virtuális mezejének nyitott végtelensége. A kérdés imperatívusza a gondolkodást döntéskényszer elé állítja. A döntés, Nietzsche kifejezésével, egy kockadobás véletlenje, amely a gondolkodást a probléma meghatározásának útján elindítja. A kép szerint a kockán lévő pöttyök jelentik az esemény szinguláris pontjait, a kockák a kérdést, míg a dobás az imperatívuszt. A véletlen kiküszöbölésének módszere a dobások feldarabolása és a kapott kombinációk valószínűségének meghatározása. Így az imperatívusz már morális: a valószínűségek alapján meghatározott legjobb kombináció elérésének kellése. Ezzel szemben a döntés mint kockadobás minden alkalommal a véletlent afirmálja.¹¹ Ahogy Deleuze a *Nietzsche és a filozófiában* írja, Nietzsche-nél a kockadobásnak két mozzanata van: a kockák egyszeri feldobása a véletlen afirmációja, míg a visszaesésük pillanatában kialakuló,

⁷ Deleuze a tudattalan és a tudatos viszonyát nem ellentétként, szembenállásként határozza meg, ahogyan Freud, hanem – Leibniz nyomán – elemek differenciális viszonyaként és a differenciális elemek integrálásaként.

⁸ Marcel Proust, *Az eltűnt idő nyomában 7. A megtalált idő*, ford. Jancsó Júlia, Atlantis, Bp., 2009, 212–213; PS, 22.

⁹ PS, 96. A jel Deleuze-nél nem jelölő, hanem az, ami legalább két heterogén differenciális sorozat között kapcsolatot létesít (DR, 286).

¹⁰ „Minden produktív folyamat a benyomásból indul ki, mert egyedül a benyomás egyesíti magában a találkozás véletlenét a hatás szükségszerűségével, az erőszakkal, amelynek elszenvédésére kényszerít minket.” (PS, 96)

¹¹ DR, 255, 258.

szükségképpen egyetlen kombináció (esemény), bármi is legyen az, a szükségszerűség affirmációja. A szükségszerűség affirmációja voltaképpen a véletlen affirmációjának affirmációja, igent mondás a véletlen szükségszerűségére, örök visszatérésére. E második affirmáció teszi lehetővé a kockadobás megismétlését. A kockadobás e két affirmáción keresztül igenli a véletlen, a kockadobás ismétlődését, a különbség örök visszatérését.¹² A döntés hatóképessége önmagát éppen a kockadobás véletlenének affirmációjában és ennek ismétlésében ragadhatja meg.¹³ A kockadobás eredménye minden esetben egy problematikus kombináció, amely meghatározásra vár. A teremtő gondolkodás azáltal affirmálja a véletlent, hogy a probléma meghatározására a folyamatokat új, az eseményt kifejező módon szervezi meg.

Miben áll végül is a problematikus idea meghatározása? A problematikus vagy dialektikus idea (mert a problémák mindig dialektikusak) virtuális differenciális elemek közötti konnektiók rendszere, illetve virtuális genetikus elemek közötti differenciális viszonyok rendszere; egy konnektív szintézis. A különbség ezen ideális szintézise semmilyen megoldással nem szüntethető meg; a megoldás voltaképpen nem más, mint a dialektikus probléma meghatározása vagy aktualizációja egy adott területen. Legyen ez a terület a differenciálszámítás. Minden idea három feltétel alapján definiálható. Először is az idea egy olyan sokaság elemeiből áll, amelyek pusztán virtuálisak. A differenciálhányados elemei, dy és dx meghatározatlanok (indéterminé) y -hoz és x -hez való viszonyukban. Ám az, hogy dy meghatározatlan y -hoz való viszonyában, nem jelenti azt, hogy nem valóságos, csak azt, hogy nem reprezentálható mennyiségi kategóriákkal. A dy , dx differenciális mennyiségek virtuális mennyiségek. Másodszor azonban ezek az elemek meghatározhatók (déterminable), méghozzá reciprok viszonyuk alapján.¹⁴ Bár dy és dx mennyisége önmagában nem meghatározott, és így nem reprezentálható, mégis arányuk egy meghatározott, aktuális reprezentációt hoz létre. A differenciálszámítás során a meghatározott y , x mennyiségeket a meghatározatlan differenciális tagok (dy , dx) arányának meghatározásán keresztül nyerjük. A dy , dx mennyiségek az aktuális y , x mennyiségek valóságos transzcendentális feltételei, vagyis virtuális mennyiségek.¹⁵ Harmadszor, ezek az ideális kapcsolódások vagy differenciális viszonyok különböző tér-idő relációkban, különböző kifejezésekben és formákban aktualizálódnak. A differenciálhányados meghatározás (détermination), amennyiben a görbe teljes meghatározását adja. Ennek a megha-

¹² NPh, 48–51. A kétszeres affirmációról: 285–290. A véletlen immanenciájának másik példája a lucretiusi *klinamen* fogalma. A *klinamen*, *inclinatio*, vagy elhajlás az a szintézis, ami lehetővé teszi az atomok ütközését azáltal, hogy megadja az űrben egyenlő sebességgel zuhanó atomok mozgásának kezdeti irányát. Vagyis a *klinamen* nem a vertikális esést véletlenszerűen módosító kanyarodó mozgás, hanem az atomi mozgás kezdeti irányának meghatározása. Az atomi mozgás által konstituált oksági sorok azonban az elhajlás következtében mégis egy végtelen, egység nélküli sokaságot eredményeznek. Az epikureusok által definiált anyag különböző oksági sorai egymástól függetlenek, és végtelenbe futók. A *klinamen* a „*lex atomi*”, az atomok ütközésének általános természeti törvénye. Az elhajlás csak ebben az objektív értelemben nevezhető véletlennek. LS, 311–312; Titus Carus Lucretius, *A természetről*, ford. Tóth Béla, Kossuth, Bp., 1997, 2:221–224, 2:244–250.

¹³ DR, 258.

¹⁴ DR, 221–224. Simon Duffy, *The Logic of Expression. Quality, Quantity and Intensity in Spinoza, Hegel and Deleuze*, Ashgate, Hampshire/Burlington, 1988, 49–50; Henry Somers-Hall, „Hegel and Deleuze on the Metaphysical Interpretation of the Calculus”, *Continental Philosophy Review* 42/4 (2010), 568–569.

¹⁵ Somers-Hall, 569.

tározásnak a folyamata az integrálás. Az integrálás a deriváltak összegzése, célja az, hogy a differenciális függvényből kiindulva meghatározza a primitív függvényt, vagyis a görbe irántangenséből a görbe függvényét. A differenciális függvény kívül esik a reprezentáción, csak a tagok reciprok viszonyában ad értéket. Ezzel szemben a primitív függvény aktuális hosszak viszonyait vizsgálja, és ennyiben már a reprezentációhoz kötött. Az, hogy a primitív függvényben kifejezett egyenlet elhagyja a differenciálhányados által kifejezett differenciális mennyiséget ($x + dx = x$), a differenciális vagy virtuális mennyiségek alapvető problematikusságát jelenti a reprezentáció tekintetében. A probléma nem kiküszöbölendő hiba, hanem a meghatározás transzcendentális feltétele. A differenciális függvényből létrejövő primitív függvény folyamata a problémától a meghatározáson keresztül a megoldásig jutó teremtő gondolat egy területét jelenti, annak kifejeződését a matematika területén. A differenciálszámítás a differenciális viszonyok dialektikus problémájának matematikai megoldása. A differenciális kalkulus értelmét egy olyan dialektika feltárulásában találja meg, amely a matematikán túlmutat.¹⁶ Ez a dialektika általában a problematikus idea és így a gondolat genetikus meghatározását nyújtja.

¹⁶ Az egész bekezdés tekintetében lásd DR, 218–235. A differenciálszámítás deleuze-i értelmezéséről bővebben lásd Czétány György, „A transzcendens végtelen és az immanens végtelen”, *Különbség*, 14/1 (2014), 143–146.

[H mint HUMOR]

Angol humor (?), zsidó humor, sztoikus humor, zen humor, milyen furcsa tört vonal. Az irónia embere alapelvekről beszél; ő a legelső, az elsőt is megelőző alapelvet keresi; s talál egy okot, mely előbbre való a többinél. Fáradhatatlanul fel- és felmegy. Ezért aztán kérdésekkel dolgozik, a beszélgetés, a párbeszéd embere, vagyis egy bizonyos hangnemmel rendelkezik, jelölővel pedig mindig. A humor ennek épp az ellenkezője: az alapelvek alig számítanak, mindent szó szerint értünk, a következtetésekkel ránk várnak (ezért nem működik a humor a szóviccekben, szójátékokban, hiszen ezek a jelölő oldalán állnak, mintegy alapelvként az alapelven belül). A humor a következmények, a hatások művészete: persze, persze, mindennel egyetértek, na beveszitek ezt tőlem? Majd meglátjátok, mi sül ki belőle. A humor áruló, maga az árulás. A humor atónális, tökéletesen észrevétlen, utat enged valaminek. Mindig középen van, mindig úton. Nem törekszik fel és fel, mindig a felszínen van: felszíni hatások, a humor a tiszta események művészete. Zen művészet, kertészkedés vagy egy csésze tea, gyakorlatok, melyek tiszta felszínre hozzák és felvillantják az eseményt. Zsidó humor a görög iróniával szemben, Jób humora Oidipusz iróniájával szemben, sziget-humor a kontinentális humorral szemben; sztoikus humor a platóni iróniával szemben, zen-humor a buddhista iróniával szemben; mazochista humor a szadista iróniával szemben; Proust humora Gide iróniájával szemben stb. Az irónia sorsa a reprezentációhoz kötődik, az irónia biztosítja az ábrázolt individuációját vagy az ábrázoló szubjektívációját. A klasszikus iróniával megmutatjuk, hogy az, ami leginkább univerzális a reprezentációban egybemosódik a reprezentált szélsőséges individualitásával, ami ugyanakkor alapelvűl is szolgál (a klasszikus irónia abban a teológiai állításban csúcsonylik ki, mely szerint „a minden lehetséges” egyben Istennek mint egyedi lénynek a valósága). A romantikus irónia mutat rá minden lehetséges reprezentáció alapelvének szubjektívítására. Ezek nem a humor problémái, hiszen az mindig is azon volt, hogy elrontsa az alapelvek vagy okok játékát a hatás érdekében, a reprezentáció játékát az esemény, az individuáció vagy szubjektíváció játékát pedig a sokféleség érdekében. Van az iróniában valami elviselhetetlen önhittség: mert felsőbbrendű fajhoz tartozik, és mert a mesterek sajátja (Renan mindenféle irónia nélkül mondja ezt az egyik ismert szövegében, hiszen az irónia rögtön megszűnik, ha önmagáról beszél). A humor viszont mindig kisebbséghez, kisebbségi-leendéshez tartozik: általa dadog a nyelv, kisebbségi használatra készíti azt, vagy kétnyelvűséget hoz létre benne. És éppen hogy nem szó-játékról van szó (egyetlen szójátékot sem találunk Lewis Carrollnál), hanem nyelvi eseményről, eseményeket létrehozó kisebbségi nyelvről. Vagy talán „határozatlan” szóviccek ezek, inkább leendés mintsem beteljesedés?